

NIKOS KAZANTZAKIS

Raport către El Greco

Cuvânt înainte de
ELENI N. KAZANTZAKI

Traducere din neogreacă de
ALEXANDRA MEDREA-DANCIU

HUMANITAS
fiction

Există trei feluri de suflete, trei feluri de rugă:

*I. Doamne, sunt un arc în mâinile tale;
întinde-mă, altfel voi putrezi!*

*II. Doamne, nu mă întinde prea tare;
altfel mă voi rupe!*

*III. Doamne, întinde-mă cât poți de tare;
cui îi pasă că mă voi rupe!*

Raport către El Greco

Raportul meu către El Greco nu este o autobiografie: viața mea personală ar putea avea o oarecare valoare, extrem de relativă, dar numai pentru mine, pentru nimeni altcineva. Singura valoare pe care o recunosc este efortul de a urca, pas cu pas, spre punctul cel mai înalt spre care puterea și încăpățânarea m-au condus: piscul pe care, în mod arbitrar, l-am numit Privirea Cretană.

Așadar, cititorule, vei găsi în aceste pagini firul roșu, închegat din picături de sânge, firul care marchează drumul meu printre oameni, patimi și idei. Fiecare om, vrednic de a fi numit fiul omului, își poartă crucea pe umeri, urcând propria-i Golgotă. Mulți, poate cei mai mulți, ajung doar până la prima sau până la a doua treaptă și cad fără suflare, la jumătatea drumului, fără să atingă vârful Golgotei, cu alte cuvinte să-și îplinească menirea: să fie răstigniți, să învie și să-și mântuiască sufletul. Tremură, se tem, își fac crucea, uitând că singura cale spre înviere este răstignirea. Altă cale nu există.

Patru au fost treptele hotărâtoare ale urcușului meu și fiecare poartă un nume sacru: Hristos, Buddha, Lenin, Odiseu. Drumul însângerat de la unul spre celălalt este ceea ce vreau să arăt în acest Itinerar, acum când soarele începe să apună: călătoria unui om cu sufletul la gură, urcând muntele vrăjmaș al destinului său. Sufletul meu e un Strigăt și Opera mea, ecoul acestui Strigăt.

De-a lungul întregii mele vieți, un singur cuvânt m-a umplut veșnic de neliniște și de chin, cuvântul Urcuș. Acest drum în sus aș vrea să-l descriu aici – împletire de ficțiune și adevăr –, precum și

urmele pe care le-am lăsat în urcușul meu. Sunt nerăbdător să termin cât mai repede, înainte de a-mi pune „coiful negru“ și de a mă întoarce în țărână, căci această urmă însângerată e singurul semn lăsat în trecerea mea pe pământ. Tot ceea ce am scris, tot ceea ce am făcut s-a înscris pe apă și s-a dus la vale!

Îmi rechem amintirile, îmi adun viața spulberată în văzduh, mă așez ca un soldat în fața generalului și îmi prezint Raportul meu către El Greco. Pentru că și el e plămădit din același pământ al Cretei ca și mine și mă poate înțelege mai bine decât oricare luptător care trăiește sau care a trăit. N-a lăsat și el aceleași urme însângerate pe pietre?

*Sufletul meu întreg este un Strigăt
și Opera mea, ecoul acestui Strigăt!*

Prolog

Îmi strâng uneltele: văzul, auzul, mirosul, pipăitul, gustul, rațiunea. Se lasă seara, ziua de muncă s-a sfârșit, mă întorc aidoma cârtiței în casa mea, pământul. Nu pentru că sunt ostenit și nu mai pot lucra, nu sunt ostenit, dar soarele apune.

Soarele apune, dealurile de-abia se mai deslușesc, în lanțul de munți din mintea mea mai pâlâie o luminiță sus pe vârful, dar noaptea cea sfântă se întinde; se înalță din pământ, coboară din ceruri și lumina a jurat să nu se dea bătută. Dar știe prea bine că nu are nici o scăpare: nu se lasă, dar se va stinge.

Arunc o ultimă privire în jurul meu: de la cine aș putea să-mi iau rămas-bun, de la ce? De la munți, de la mare? De la vița care și-a lăsat cules rodul, de la virtute? De la păcat, de la apa răcoritoare? Zadarnic, zadarnic: toate acestea vor coborî în groapă odată cu mine.

Cui aș putea să-i încredințez bucuriile și tristețile mele, dorurile mistice și donquijotești ale tinereții, răfuiala aspră de mai târziu cu Dumnezeu și cu oamenii și, în cele din urmă, orgoliul sălbatic al bătrâneții care se arde, dar se împotrivesc până în ceasul din urmă să se prefacă în cenușă? Cui aș putea să-i mărturisesc de câte ori am alunecat și am căzut, cum am urcat pe brânci asprul și necruțătorul drum spre Dumnezeu, de câte ori m-am ridicat plin de sânge și am început să urc din nou? Unde aș putea să găsesc un suflet neclintit ca al meu, rănit, dar nesupus, ca să-mi asculte spovedania?

Strâng în căușul palmei cu liniște, cu duioșie, un bulgăre de țărână cretană. L-am purtat cu mine prin toate peregrinările, în momentele de mare neliniște îl strângeam în palmă și prindeam putere, o mare putere, ca și cum strângeam mâna unui prieten drag. Dar acum, când soarele apune și ziua de lucru s-a sfârșit, ce să mai fac cu puterea? N-o să mai am multă vreme nevoie de ea. Țin în palmă acest bulgăre de pământ cretan, îl strâng cu nespusă tandrețe, îndatoritor, de parcă aș ține în palmă sânul femeii pe care o iubesc și de la care trebuie să-mi iau rămas-bun. Am fost acest pământ din veacul vecilor și voi fi pe veci același pământ; ca un fulger a trecut clipa în care ai fost frământat pe roata olarului, pământ sălbatic al Cretei, clipa în care ai plămădit chipul unui luptător!

Ce luptă, ce neliniște, ce hăituire a fiarei nevăzute devoratoare de oameni, ce forțe primejdioase, cerești și diavolești, se află în bulgărele ăsta de țărână! Frământat cu sânge, cu sudoare și cu lacrimi, s-a făcut lut, apoi om și a apucat drumul în sus, ca să ajungă – ca să ajungă unde? Acest om urca găfâind spre piscul întunecat al lui Dumnezeu și căuta, băjbâia, încerca să-și găsească chipul.

Iar când, în anii din urmă, deznădăjduit, a simțit că piscul întunecat nu are chip, a început o altă luptă, plină de îndrăzneală și de spaimă, luptând să șlefuiască piscul brut și să-i dea un chip – propriul său chip!

Dar acum, când truda zilei s-a sfârșit, îmi strâng uneltele. Să vină alți bulgări de țărână ca să continue lupta. Noi, muritorii, suntem o armie nemuritoare, sângele nostru e mărgean roșu și înălțăm deasupra abisului o insulă.

Dumnezeu a fost zidit, am pus și eu o pietricică roșie, o picătură de sânge, ca să-i dau trăinicie, să-l împiedic să piară, ca astfel să mă întărească și să nu mă lase să pier; mi-am făcut datoria.

Rămas-bun!

Întind mâna să apuc zăvorul pământului, să deschid poarta și să mă duc, dar șovăi o clipă în pragul luminos, mai întârzii

o clipă. Ochii mei, urechile mele, măruntaiele mele se smulg anevoie dintre pietrele și iarba pământului. Omul poate să-și spună că e mulțumit și împăcat, poate să spună că nu mai vrea nimic, că și-a făcut datoria și e gata de ducă. Inima însă se împotrivește, se agață de pietre, de iarbă și se roagă: „Mai stai o clipă!”

Mă străduiesc să-mi alin inima, s-o împac și să spună da, de bunăvoie. Nu se cuvine să plecăm de pe pământ pedepsiți ca sclavii, bătuți, vărsând lacrimi, ci asemenea regilor care se ridică de la masă îndestulați, pentru că au mâncat și au băut pe săturate. Și totuși, inima bate încă în piept, se împotrivește și strigă: „Mai stai o clipă!”

Mai stau și arunc o ultimă privire spre lumină; nici ea nu se lasă, luptă întocmai ca inima omului. Norii au acoperit cerul, o burniță caldă îmi picură pe buze, pământul e înmiresmat. Un glas cald, ademenitor, se înalță din pământ: „Vino... vino... vino...”

Burnița e tot mai deasă; o pasăre de noapte suspină și plânsul ei se aude încetișor din frunzișul adormit, în aerul umed. Pace, blândețe, nimeni în casă; afară, pajiștile însetate sorb cu recunoștință și mută mulțumire primele ploii; pământul, asemenea unui prunc, se ridică spre cer să sugă.

Am închis ochii și am ațipit. Țineam, ca întotdeauna, bulgărele de țărână cretană în căușul palmei, când somnul a venit. Am adormit și am avut un vis. Părea că se iveau zorile, Luceafărul-de-Ziuă spânzura deasupra mea, tremuram și ziceam: stă gata să cadă. Fugeam, fugeam de unul singur pe munții sterpi și solitari. Departe, la răsărit, ieșise soarele; nu era soarele, ci o tipsie de bronz plină cu cărbuni aprinși. Aerul fierbea. Din când în când, o potârniche cu pene sure țopăia, sărind de pe o piatră pe alta, dădea din aripi, râdea, cârâia, bătându-și joc de mine. La un cot al muntelui, o cioară și-a luat zborul, de cum m-a văzut. Sigur, mă aștepta: venea în urma mea și mă îngâna, râzând de mine. Furios, m-am aplecat și am luat o piatră să dau după ea. Dar cioara și-a schimbat înfățișarea: se prefăcuse într-un bătrânel care îmi zâmbea.

Frica a pus stăpânire pe mine; am început iar să fug. Munții se învârteau și eu odată cu ei. În cercuri tot mai strânse, m-a cuprins amețea. Munții săltau în jurul meu și deodată am priceput că nu erau munți, ci un creier antediluvian fosilizat; o cruce imensă, neagră, era plantată sus, pe o stâncă din dreapta mea și pe ea era răstignit un șarpe de bronz, monstruos, încolăcit.

Un fulger mi-a trecut prin minte, luminând muntele din jur, am înțeles: intrasem în valea întortocheată, teribilă, prin care evreii conduși de Iehova au trecut, cu mii de ani în urmă, în fuga lor din bogata și fericita țară a faraonilor. Această vale a fost sălașul de foc unde s-a plămădit neamul lui Israel, flămând, însetat, blestemând.

M-a cuprins frica, frica și o mare bucurie. Ca să-mi treacă amețea, m-am sprijinit de stâncă și am închis ochii, pe dată, totul în jurul meu a pierit. Înaintea mea se întindea țărmul grec: marea vânătă, stâncile roșietice, iar printre stânci se zărea intrarea într-o peșteră întunecată ca smoala. Un braț a tăiat aerul și mi-a pus o făclie în mână. Am înțeles porunca: mi-am făcut semnul crucii și am intrat în peșteră.

Am rătăcit prin apa noroioasă, neagră și rece ca gheața. Stalactite albastre atârnav umede deasupra capului meu, gigantice șiruri de scări de piatră fulgerau și râdeau în lumina torței. Această peșteră fusese leagănul unui râu care își schimbase cursul de-a lungul veacurilor, lăsând-o pustie.

Șarpele de bronz șuiera cu mânie. Am deschis ochii și am văzut iar munții, văile, stâncile. Amețea mi-a trecut, totul revenise la normal și s-a luminat; am înțeles: Iehova săpase tunelul prin lanțul de munți în flăcări din jurul meu. Intrasem în albia înfricoșătoare a lui Dumnezeu și mergeam – odată intrat în ea – pe urmele sale.

— Aceasta e calea, am strigat prin vis, aceasta e calea omului: nu există altă cale!

Când aceste cuvinte îndrăznețe au scăpat de pe buzele mele, un vârtej de vânt m-a învăluit, aripi neîndurătoare m-au ridicat

și, deodată, m-am trezit în vârful muntelui bântuit de Dumnezeu, Sinai. Aerul mirosea a pucioasă și buzele îmi tremurau ca pișcate de nenumărate scânteii nevăzute. Am deschis ochii. Nici când ochii mei, ființa mea lăuntrică n-au avut parte de o vedere atât de crudă, de inumană, în atât de perfectă armonie cu inima mea – fără apă, fără verdeț, fără o ființă omenească. Fără speranță. Acolo sufletul unui om mândru sau disperat se poate cufunda în beatitudine.

Mă uitam la stânca pe care stăteam în picioare. Două urme adânci, încrustate în granit, trebuie să fi fost urmele pașilor profetului cu coarne, care aștepta să apară Leul flămând. Nu-i poruncise el profetului să aștepte acolo, pe muntele Sinai? Iar el aștepta.

Și eu așteptam. Aplecat peste abis, ascultam încordat. Deodată am auzit un zgomot surd de pași, de departe, de foarte departe. Cineva se apropia, muntele se zguduia; nările au început să-mi freacăte – în văzduh se simțea duhoarea țapului aflat în fruntea turmei. „Vine!“ șopteam eu, încingându-mi șalele, „Vine!“ Și mă pregăteam de luptă.

O, cât am dorit această clipă! Să înfrunt fiara nesătulă a junglei cerești – să o întâlnesc, fără ca lumea vizibilă să se pună între noi, făcându-mă să mă pierd! Invizibilul. Insașiabilul. Tatăl naiv care își devoră copiii și ale cărui buze, barbă și unghii șiroiau de sânge.

O să-i vorbesc deschis, o să-i vorbesc despre suferința omului, suferința păsării, a pomului, a pietrei: ne-am hotărât, pe drept cuvânt, nu mai vrem să murim. În mâini țineam o jalbă; toți arborii, păsările, animalele, oamenii au semnat-o: părinte, nu mai vrem să fim devorați de tine; o să-i dau jalba mea, fără nici o teamă.

Vorbeam, mă rugam, încingându-mi mijlocul, și tremuram tot.

În vreme ce așteptam, mi se părea că pietrele săltau de la locul lor și auzeam o răsuflare puternică.

Cuprins

Cum am văzut scriindu-se <i>Raport către El Greco</i>	7
Raport către El Greco	13
Prolog	17
I. Strămoșii	25
II. Tatăl meu	32
III. Mama	35
IV. Fiul	43
V. Școala primară	53
VI. Moartea bunicului	63
VII. Creta în luptă cu turcii	67
VIII. Vieți de sfinți	71
IX. Dorul de zbor	74
X. Masacrul	84
XI. Naxos	91
XII. Libertatea	103
XIII. Neliniști adolescente	107
XIV. Irlandeza	125
XV. Atena	129
XVI. Întoarcerea în Creta – Cnossos	137
XVII. Pelerinaj în Grecia	152
XVIII. Italia	173
XIX. Prietenul meu poetul – Muntele Sfânt	184
XX. Ierusalim	231

XXI. Deșertul – Sinai	253
XXII. Creta	302
XXIII. Paris. Nietzsche, marele martir	313
XXIV. Viena – boala mea.	336
XXV. Berlin – o evreică	354
XXVI. Rusia.	399
XXVII. Caucaz	423
XXVIII. Întoarcerea fiului risipitor	434
XXIX. Zorbas	444
XXX. Când germeul <i>Odiseei</i> a prins să rodească în mine.	459
XXXI. Privirea cretană	480
Epilog	493